

VĚDEŽ.

Časopis za mladost sploh,
pa tudi za odrašene proste ljudi.

I. tečaj.

28. Grudna 1848.

26.

Otročja želja.

Otròk še, rad poslušal, glédal,
Oj rad sim drobne tičice,
Na tratice sim rad se vsédal,
Kjer péle so seničice.

Kadàr pa tič'ce so zletéle
Do zlatiga skor sončica,
Ter u višavah žvergoléle,
Zbudí u men' se želja ta:

Ko pač u tico sprebernití
Bi mogel jéz po volji se,
— In skor veselja konec bití
Pri té je misli hotlo me. —

Pač hotel potlej obiskati
Bi mésta celiga svetá
Do lune, zvézdic clo letáti
In do rumen'ga sončica.,

O Bógec, Bógec ti prezlati!
— Zaposim zdej in hrepením —
Daj, daj, de morem tič postati
Kadàr le hočem in želím.

In glej, po prošnji kmalo kmalo,
Kar kviško šinem, bil sim tič;
Beséd mi znano je pre malo
Popísati veselja crič.

Al — pôk! — zadéne oh me puša,
Pri priči padem, ferfelím,

Že hoče zapustit' me duša,
Kar se na trátici — zbudím.

Oh! — zdihnem zdej — Bogú bod' hvala,
De se sanjalo mi je lè. —
Seničic truma pa pevála,
Se zdelo mi, na drevcu je:

„Poglej, kak revna je živál,
Kak revna stvar je tičica!
Ne žel' torèj, kar Bog ni dal,
Nikomur iz rodú človeškiga.
Premodri Bog, tud' modro je
Oj modro vstvaril je on vse.“

J. Navratil.

Teržtvo.

(Národna povést. — Prestavljena iz ilirskiga.)

Dva sta hotla teržiti ali kupčevati, pa nista imela s čim. Eden se zmislil: Jez hočem v goro. Tam hočem nabrati maha, pa ga v mestu prodati za volno. Drugi pravi: Jez grem nabrat šišek, pa jih hočem za orehe prodati. Kakor rečeta, storita; ali eden za družiga vedil ni. Ko napolneta vreči, odideta na večer. Tu se na poti sostaneta (srečata). Misleča, de bo eden družiga prevaril (goljufal), hočeta menjati. Ali uni, ki je nosil šiške, ne da brez pridave, rekoč: Jez teržim z orehi. Ta z maham pa terdi, de je v vreči volna. Privoljil bi bil v pridavo, pa nima ne krajcerja. — Pervi reče, de hoče dva, tri dni čakati. Po té pogodbi se razideta. Ali ko poglédata, vidita, de sta oba prevarjena. Tode uni z orehi noče biti prevarjen. Hoče imeti svojo pridavo in mu sporočí. Tergovec z maham pa noče nič dati. Pové zdej svoji ženi celo stvar ter ji zapové: Berž ko uni še enkrat po pridavo pride, se vležem jez na

skolke (pare); ti mi tiši oči, se jókaj in reci, de sim vmerl. Tako se tudi zgodí. Ker je vmerl, kaj ti bo v sobi; hajdi, ponesímo ga v cerkev. Pri-meta ga dva moža. Odneseta živiga mertveca v cerkev. Cerkev je ležala na hribu sred hoste. Neko dobo po noči pridejo tje in postoje tolovaji, de bi se pri svitlobi ognja dobro imeli in denarje razdelili. Odložijo bisage in razger-nejo denarje. Enimu pa se čé burke vganjati. Vzeme luč pa pristopi k mertvecu in obernivši se k družbi reče: „Koliko veljá, de mu berke (berkle) prismodím“, in primakne svečo. Ko mertvec vidi, de ni šala (špas), se začne kré-tati, se dvigne in pregovorí: Vdárila je ura, de se naj mertvi dvignejo! Ko zaslišijo tolovaji mertviga telésa réč, pobegnejo brez ozíra vsi do eniga, ter so popustili vse, kar so imeli, bi-sage in pa denarje. Ko to zapazi tergovec z orehi, ki je za oltarjem čepel, skoči tudi on ter zavpije: „Za njimi!“ Ali siromák se vstavi pri pečenih ovnih in belih dvajseticah.

Kakó so stari Slovenci božič praz-novali?

De je bil Božič Slovéncam pred keršanstvam mali Bog, kakor beséda „Božič“ pové, naši bravci že vejo. Se povsod se med Slovenci božič, so-sebno pa večer pred božičem (sveti večer) in scer v poglavitni reči enako praznuje. Ta navada se je ohranila gotovo od tistiga časa, ko so Slovenci še krive Bogove molili in praznik Božiča obhajali.

Se dandanašna navada Slovincov, božični večer mnogoverstne kruhe na mizo dévati, spričuje,

de so tudi nekdanji Slovenci Božiču v čast blezókruh darovali. Kaj gotoviga pa od tiste dobe zastran tega v nobenih bukvah ne najdem. Kakó pa de so Slovenci božič pred 160^{mi} léti overševali, je zaznamoval takrat naš slavni roják, grajsak Valvazor, ki je vse navade, šege, cerkve, gradove in vse znamenitosti krajnske dežele v štirih velikih bukvah popisal. In v teh bukvah se najde, kakošno navado de so imeli Slovenci na Krajnském o božiču tačas. —

Sveti večer so dévali na mizo medéne in oréhove potice*), med-nje pa božičnik ali popertnik, ki je bil, kakor še dandanašni, z mnogoverstnimi podobami iz testa, ki nas na Ježuško-rojstvo opominjajo, okinčen ali olepšan.

Po mestih, terghih, gradovih in farah so hodili, kakor sem ter tje še zdej, sveti večer duhovni v vsako hišo kropit in kadit; po vaséh pa so to opravilo, kakor še dandanašni, sami opravljali. Kropili in kadili so tudi Valvazorjeve dobe trikrat, in scer: sveti večer, tisti večer pred novim létam in pred sv. trémi kralji.

Od božiča noter do sv. tréh kraljev so hodili koledniki pét. Za vse, kar so od ljudi dobili, so kupili voska. Narejali so iz njega po pol seznja dolge kitice, ki so jih na bandero obéšali. Bandero pa so seboj nosili. Nazadnje so vosek prodali in denarje med seboj razdelili. Ako ste se pa dve koledniški tovaršiji srečale, ste se večidel steple, in močnejši je slabji ves vosek otela. — *Navratil.*

Brat in sestríca.

(Basen.)

Jakec in Marijanca sta bila sama domá. Jakec pokliče sestrico: „Pojdi z menoj, hočeva po hi-

*) Potica. Ta beséda je izpeljana iz besede „poviti“, ker se testo povije. V nekterih krajih pravijo torej še zdej, kakor se je nek-daj reklo „povitica.“

ši kaj poiskati in se prav dobro imeti.“ Marijanca pravi nató: Ce me pelješ v kaki kot, kjer nas nobeden viditi ne zamore. „No“, reče Jakec, „pojva v shrambo, tam je cela skleda sladkè smetene, vso bova polizala.“ —

Marijanca: Tam naj bo sosed vidil, ki na dvo-rišu dreva cepi. „Pa pojva v kuhnjo, reče Jakec, „v omari je poln piskric medú; ga bova na kruh namazala in prav z veseljem posladkala.“

Ali Marijanca: Tam naj vidi soseda, ki pri oknu ravno nama nasproti prede. „Pejva tedej pa v klet (kelder) jabelka jést,“ pravi Jakec, „notri je tako tmà, de naj nobedin viditi ne more.“

Marijanca: Oj dragi bratec! ali zarés misliš, de naj nihče viditi ne zamore? Ne veš nič od očesa nad nami, ktero zidovje pregleda in tamoto previdi? —

Jakec se vstraši in reče: „Prav imaš, ljuba sestra! Bog naj gotovo vidi, če naj nobedin človek viditi ne more. Zato tudi ne smeva in ne hočeva nič hudiga storiti; zdaj se tudi spomnim, kar so uni dan učeni povedali:

„Nikjer, nikjer noben'ga kraja ni
De bi se Bógu skriti mógel ti.“

A. Praprotnik.

Pes v jaslíh.

(Basen.)

Pes je v jaslíh ležal, konje lajal, jim zobé kazal, ter jim ni pustil jesti. Kakó si vender nevošljiv, mu pravi eden zmed njih, de nam še tega ne pripustiš, kar ti jesti nočes in ne moreš!

Temu psu so podobni vsi nevošljivi ali zavidni ljudjé.

Koliko dni zamóre človek, koliko dni živina brez jedi prestati?

Bolj ko je človek rejèn, bolj ko je živina

pitana, delj časa zamore človek, zamore živina brez živeža preživeti. Zelodec namreč mast nazaj térja in se od nje redí. Pa tudi moč in pleme pomaga k daljimu življenju. Človek zamóre več kot 12 dni brez vse jedí živéti, včasi pa še delj. Léta 1809 Sušca mesca se je 7 nesrečnih mornarjev skozi 17 dni na ledénih plošah po jutrovim morju (Ostsee) gonilo, brez de bi bili kaj družiga vžili kot led. Osemnajsti dan so bili smerti oteti.

Nar bolj čuden dokazek pa, kakó dolgo de zamóre človek brez jedí živéti, imamo nad Francozam po imenu Granier, ki je bil k smerti obsojen. Vmerl je namreč léta 1831 v mestu Tuluzu potém, ko je 63 dni brez vsiga živeža preživel. Od časa do časa je nekaj vode popil in še le 64. dan vmerl. Celi mož, 5 čevljev in en palec velik in poprej močne postave, je potém le 52 funtov tehtal.

Ce pa človek ali živina pri pomankanju jedi tudi clo nič pijače ne vživa, še veliko prej pogine. Vse živali sploh pomanjkanje pijače težje prestanejo kot pomankanje živeža, in veliko préd poginejo od žeje kot od lakote. Konji so brez živeža 18 do 27 dni preživeli, psi brez jedí in pijače 25 do 36 dni. Nék pitán prasec je po spričevanju 160 dni samó od tega živel, de je apno od stene lizal.

Žalostna zgodba.

V nekim mestu na Nemškim so se bili nekteri divjaki podali divjih žveri ogledovat, ktere je neki ptujec od mesta do mesta vozil. Lastnik teh čudežnih stvari radovedne opomne, da naj ne grejo preblizo kobače, v kteri je risa (tigra) imel. Ali neki med gledavci za te besede ne mara, rokó v kobačo vtakne, ino začne risa gladiti (božati). Komaj on to stori, se že ris ves razkačen proti njemu požene, ga za roko zgrabi, ino mu skoro vso razmesari. Zastonj si ta nesrečen mladenč prizadeva roko iz kobače potegniti. Varhi to viditi priskočijo,

se nad razdraženim risom derejo; ali nič ne opravi-
 vijo. Ris roke ne spustí. Zdaj so primorani železo
 ožariti, ino ga s tem vkrotiti. Ali neposluhnežu je
 ne samo roka bila neznano raztergana, temuč tu-
 di spahnjena. Poklican vračnik mu roko porav-
 na ino rane obéze. Mladénč nektere noči od pre-
 velike bolečine ne more spati, ino svoje starše noč
 ino dan z jokanjom ino kričom nadleguje. Zdravnik
 ga undan obiše, ali o žalost! ves prestrašen se k
 staršom oberne ino reče: „K rani s je prisad pri-
 družil; roka se mladenču ima odrezati.“ Glejte, o-
 troci! kak veliko nesrečo si človek včasi z nepo-
 koršino nakoplje!

A. Strajnsšak.

Pismice Vèdežu.

*Ljubi, dragi prijatelj! kadar od Tebe sliši-
 mo in Te brati dobimo, nas vse od veselja spre-
 letí. Koliko lepih povéstic, naukov in kratkočas-
 nic si nam še povedal! Nikoli nam dosti lepiga
 povedati ne moreš. Zmiram veliko veliko veš. Po
 vsi pravici zaslužiš lepo imé „Vèdeš“. Ti si zdaj
 naš nar večí prijatelj, kakoršniga še dozdej ni-
 smo imeli. Prav serčno se Ti za vse lepe sostav-
 ke zahvalimo. — Terdno obljubimo vse Tvoje
 napeljevanje k lepimu življenju vbogati in Ti ve-
 liko veselja narediti. Za Boga, cesarja, na-
 rod in ljubo domovino hočemo vse vse stori-
 ti. — Bog ti daj srečo, ljubi Vèdeš! in pa bla-
 goslov Tvojim zvestim prijatlam, ki Te berejo in
 podpirajo. Zahvala, ki Ti jo pošljemo, je sicer
 kratka, pa toliko bolj iz serca. Sprejmi jo lepi
 „Vèdeš“ in nosi vedno novo veselje*

Tvojim

*hvaležnim učencam in učenkam
 Kamnogoriške šole.*

*Pristavek vredništva. Učenik te šole je verli domoro-
 dec, gospod Andrej Praprotnik, ki je že več lepih sostavkov
 za Vèdeža spisal. Ako je pa učenik za slovénsino vnet, so*

gotovo tudi učenci, kakor se tukaj vidi. — De bi pač drugo léto med učniki slovénske mladosti nobeniga nemškutarja več ne bilo.

S m e š n i c a.

Nék oče je imel dva prav léna sina. En dan zlézeta v senico na oder. Oče to zvediti, grejo v senico in kličejo: „Jakec! kaj delaš na odru?“ — Nič. — „Kaj pa Jurček?“ — On mi pa pomaga, odgovori Jakec. — (Potlej so pa oče obéna z leskovko pomagali).

Nenavadne beséde.

Sprehajati, šétati se, ne pa † (špancierati).

Svat, ne † (óhčetnik); *svatba, svatovšina* ali *šenitev*, ne † (óhčet).

Tergovec, kupčevavec; *teršili*, kupčevati; *terštvo*, kupčija.

Terpincíti, namesto † (martráti).

Ulj, čbelni panj; *uljnak*, čbelnák.

Veriga, ne † (kétina).

Zèrkalo ali *ogledalo*, ne † (špegel).

Zleza, ne † (šlajm).

Zastavica.

Kako boš z belo krédo černo pisal?

Takole: černo.

Slovo Vèdeža od bravcov konec léta.

Vèdež za létas od svojih bravcov slovó vzame. Svest si je, de jim je marsikaj koristniga, lépiga in kratkočasniga povédal. Samó želi, de bi mladi bravci „pogovor učenika z učenci“ vsaj še dvakrat prebrali, ker se take reči lahko pozabijo. Kratkočasne reči prebirati, vé on, de vas ni treba opominjati. Bog daj, de bi se drugo léto spet zdravi vidili.

Vredništvo.

Rozalija Eger, založnica. **J. Navratil**, vrednik.